

Tarih ve GÜNCE

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 16 (2025/Kış), ss. 133-160.

Geliş Tarihi: 24 Şubat 2025

Kabul Tarihi: 25 Nisan 2025

Belgeler/Documents*

Lozan'ın ve Mübadele Mukavelenâmesi'nin 102. Yılında: Aile Tarihimizi Biliyor muyuz?

Efdal SEVİNÇLİ**

Öz

Binlerce yıldır göç ediyoruz. Parçalanmış imparatorlukların insancıkları yurt belledikleri yerlerden çıkıp yeni yurtlara göç ediyorlar. İnsanoğlunun belleğinde göç hep yaşanılacak bir eylem olarak duruyor... Sürgün ya da kaçgunluk yanında siyasal güçlerin antlaşmalarıyla zorla ya da isteyerek, milyonlarca aile, yurt edinmek için binlerce yıldır malını mülkünü, yeri geldiğinde çocuklarını bırakarak dünyaları dolaşıyor, yeni acılara, yeni mutluluklara uzanıyor,

Çalışmamızda göç olgusunun bütün sonuçlarını yaşayan ailemi, bütün eksiklerine karşın bir "Aile Tarihi" araştırması çerçevesinde anlatmaya çalıştım. Tarih biliminde, aile tarihi araştırmaları, XX. Yüzyılın bize armağanı bir bilgi dalı. Karlofça Antlaşması'nın (26 Ocak 1699) ardından Avrupa'da hızla toprak ve insan kayıpları yaşayan Osmanlı İmparatorluğu, 200 yılı aşkın bir süre büyük bir insan trajedisinin içine savrulur. Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan farklı dilde, farklı dinde, farklı kültürde milyonlarca aile, savaşlar, göçler, yurtsuzluk ve yurt bulma çırpınıları arasında başka imparatorlukların pençeleri altında parçalanır, dağıtılır... Yeni yurtlar, yeni uluslar, yeni devletler kurulur. İşte bu isyanlar, savaşlar, acılar içinde, Girit'te, 1896-1899 arasında yaşanan kargaşada, Resmo'da, Kandiye'de çıkan Rum isyanlarında, canlarını kaybeden kurtarıp yeni yurtlar bulmak için Akdeniz ülkelerini birer "kaçgun" olarak dolaşan ve sonunda "Anadol" a /İzmir Pasaport Limanına ulaşan, "Merdiye ile Nusret'in" kaçgunluk yıllarının bilinmez günlerini anlatmaya çalıştım. Türkiye ile Yunanistan arasında biten bir savaşın ardından 30 Ocak 1923'te imzalanan Mübadele Sözleşmesi ve Lozan Barış

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr., DEÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Tiyatro Bölümü'nden emekli, sefdal@gmail.com, Orcid: 0009-0006-9373-6739.

Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile mallarını, mülklerini, “Tasfiye Talepnamesi”yle Ağustos nahiyesinde bırakıp Selanik limanında Kireçli Köy’de bir yıla yakın bekleyen “Hürmüz - Şehâbeddin” ailesi, İzmir /Çeşme-’ye, Selanik limanında doğan babam Mustafa Sevinçli ile birlikte gelirler. Karaferiye’de, Ağustos kasabasında bırakılan özlemler bugünlerde torunlarımızın dilinde, yarı şaka yarı ciddi anlatılıp duruyor...

Anahtar Kelimeler: Aile tarihi, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Girit, Yunanistan

In the 102nd Anniversary of Lausanne and the Exchange Agreement: Do We Know Our Family History?

Abstract

For thousands of years, we have been migrating. As empires crumbled, their inhabitants were forced to leave the lands they once called home and set out in search of new ones. In the collective memory of humankind, migration remains a constant, an ever-present act of existence. Alongside exile or displacement, whether by force or by choice -often through the agreements and decisions of political powers- millions of families have, over millennia, abandoned their possessions and, at times, even their children in pursuit of a homeland. In doing so, they have traversed worlds, encountering new sorrows as well as new hopes. In this study, I have sought to recount the story of my own family -one that has lived through all the consequences of migration- within the framework of a “family history” research, despite its inherent limitations. In the discipline of history, the study of family history is a relatively recent field, a contribution of the twentieth century. Following the Treaty of Karlowitz (26 January 1699), the Ottoman Empire- losing territory and population rapidly across Europe -was plunged into a prolonged period of human tragedy that lasted more than two centuries. Millions of families, speaking different languages, practicing different religions, and living diverse cultures, were scattered and fragmented under the pressure of wars, forced migrations, homelessness, and the search for new homes often under the dominance of new imperial powers. Out of these upheavals arose new homelands, new nations, and new states. It is against this backdrop of rebellions, wars, and suffering that I attempt to narrate the uncertain days of “Merdiye and Nusret” two individuals who, amid the turmoil in Crete between 1896 and 1899, particularly during the Greek uprisings in Resmo and Heraklion, escaped with their lives and wandered through Mediterranean lands as refugees (“kaçgun”), eventually arriving at their new homeland: İzmir’s Pasaport Port in Anatolia. Following the war between Turkey and Greece, the population exchange agreement signed on 30 January 1923, along with the Treaty of Lausanne (24 July 1923), marked yet another moment of forced displacement. The “Hürmüz-Şehâbeddin” family, having left behind their property in the town of Ağustos with a

"Declaration of Liquidation," waited for nearly a year in Kireçli Village, near the port of Thessaloniki. They eventually arrived in İzmir/Çeşme with my father, Mustafa Sevinçli, who was born during this waiting period. The longings left behind in Karaferye, in the town of Ağustos, are today retold by our grandchildren -half in jest, half in earnest- as part of our shared family memory.

Keywords: Family History, Turkish-Greek Population Exchange, Crete, Greece

Giriş

"Her şey değişir hiçbir şey yok olmaz." Ovidus

Dünyamızda toplumsal değişimin en önemli belirleyici gücü, Göç olgusudur. Binlerce yıldır yaşamın, coğrafyanın zorlamalarıyla, toplumsal düzenin dayatmalarıyla sürekli göç ediyoruz, göç etmeye de devam edeceğiz. Bugün, göç olgusu, bir kuram olarak "Göç Sosyolojisi"¹ başlığıyla, dünyamızda en çok araştırılan, değerlendirilen bir bilgi dalıdır. Osmanlı'dan günümüze yaşadığımız siyasal, toplumsal gerçekler, ülkemizin nüfus yapısını, ekonomik yapısını, kültürel yapısını göçlerle, göçmenlerle yeniden belirlerken yeni göçlerin ve göçmenlerin hem ülkemizde hem de yeryüzünde bitmeyeceğini yaşayarak görüyoruz.

Dilbilim açısından "gerçek anayurdumuzun dilimiz olduğunu" unutmadan insanoglu hangi toprak parçasında yaşarsa yaşasın, o topraklara kimlik veren, kişilik veren gücün konuştuğumuz dil olduğunu biliyoruz. Bu bütün diller için de doğru bir tanımdır. Anadolu'da Türkçe'nin egemenliği, devlet dili Farsça olsa da Selçuklular döneminde başlar. Unutmayalım, İran topraklarında, Büyük Selçuklu'da devlet dili Türkçe olurken temel kültür Pers kültürüydü. Hint-Avrupa dil ailesinin akrabası birçok halk bu bölgede yaşıyor, birçok dil de bu bölgede konuşuluyordu. Büyük Selçuklu devleti yıkılırken Anadolu beylikleri de Türkçe'nin egemenliğini yaşadığımız bu topraklarda hızlandırıyordu. Osmanlı Beyliği, bir devlet kimliğinden II. Murad ve oğlu Fatih Sultan Mehmet ile bir imparatorluğa dönüşürken Türkçe'nin yaygınlaşmasında izlenen yol da değişti.

Burada küçük bir anımsatma: Dünyadaki hemen bütün diller / dil adları siyasal içerik taşırlar. Ancak siyasal bir iktidarla, güçle bütünleştikçe diller gelişirler, anlam kazanırlar, varsıllaşırlar. Hele bir de imparatorluk dili olurlarsa

¹Cemal Yalçın, *Göç Sosyolojisi* (Anı Yayınları, 2004); Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, sayı 17 (2006): 67-91; *Geçmişten Günümüze Göç*, 3 cilt (Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017); *Mültecilik Haktır*, (9 Eylül Gazetesi'nin 4 Ocak 2020 günlü, 40 sayfalık ücretsiz eki).

etkinlikleri çoğalır. Dilbilimde, "bir dil / bir ağız, bir orduya sahip olunca yazı dili olur, orduya sahip olmayan diller / ağızlar ise daha çok sözel nitelikleriyle yaşarlar, ağız olarak kalırlar!" görüşü bugün tartışılrsa da bu tanım, bizlere, yazı dili ile devlet arasındaki bağlantının önemini gösterir, değerini vurgular.

Anadolu'ya göçle gelen Türkler; gerçekte binlerce yıldır bu topraklarda egemen olanların yaptıklarını hem Anadolu'da hem de Avrupa topraklarında yaptılar, dillerini egemen kılmaya çalıştılar. Anadolu'da binlerce yıldır yaşayan, egemen kültürlerle göre dilleri ve kimlikleri değişen, dönüşen toplulukların büyük çoğunluğu, 100-150 yıl içinde, Anadolu'da, Rumeli'de kaçınılmaz olarak bu kez de Türklerin / Türkçe'nin şemsiyesi altında yaşadıkları "asimilasyon" ile (kendine benzetmeye zorlayıp içine alıp eritmek, özümsemek) bir kez daha dönüştüler. Sonuçta kendi dillerini unuttular, egemenin dilini, Türkçe'yi konuşur oldular. Tarihsel bilgilerinizi yoklarsanız Anadolu'da onlarca devletin ve dilin, bugün sadece kimilerinin adlarını biliyoruz. Bu topluluklar, bu diller nereye gittiler dersiniz? Yoksa bu dilleri konuşanların hemen hepsi öldürüldüler mi? Bu söylediklerim salt Anadolu için geçerli değil. Elbette egemenliği altına aldığınız topluluklara dilinizi egemen kılamazsanız, evet, vergi alırsınız ancak nice yıl geçse de onları kimliğiniz içinde eritemezsiniz...

Anadolu'dan Rumeli'ye göçürülen, yerleştirilen, Türklerle Türkçe'nin göçü de hız kazanır. Rumeli'den Balkanlara, Sırbistan'dan Macaristan'a vb. genişleyen Türkçe'nin ve Türklerin göçü Karlofça Antlaşması'na (26 Ocak 1699) değin pek aksamadan sürer. Egemenlikleri altına aldıkları topraklarda Türkçe'nin egemenliği sağlanmaya çalışılırken konuşulan ana dillere Osmanlı pek dokunmaz, devşirme yöntemiyle oluşturulan Osmanlı ordusu yeni bir düzen kazanırken yeni askerler Türkçeyle yaşarlar...

Sözün kısası, burada anlatmaya çalıştıklarım dünyayı değiştiren göç gerçeğinin bir yansıması, bir özetin özeti. Sonuçta somut bir gerçek var: biz Türkler, dünyada en çok göç eden toplulukların, en çok da abece değiştiren soyların başında geliyoruz. Elbette bizleri izleyen, göç eden başka soylar, soplalar da var...

Mübadele ile Biçimlenen Aile Tarihimiz ve Mübadiller Kenti Turgutlu

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışı süreciyle birlikte XVIII. , XIX. ve XX. Yüzyılda, Anadolu'ya, geriye dönük yoğun göçler yaşadık. Bugün de ülkemizde, ailemin yaşadıkları göçler sonrasında yaşam kentimiz olan Turgutlu'da en somut biçimde göçler yaşandı, yaşanıyor, yaşanmaya da devam edecek.

Çocukluk günlerimin Yedieylül Mahallesi Gürleyen Sokağı'nı düşünüyorum. Sokağımız, tam bir “mübadiller, göçmenler” sokağıydı. Boşnakça, Rumca, Arnavutça konuşmaları duymak çok doğaldı. Çoğu yaşlı komşularımızın hemen hiç birisi Türkçe bilmiyorlardı. Kısa bir süre sonra, İzmir'de, Karşıyaka / Şemikler'de geçen lise yıllarımda da yine çevremizde Türkçe bilmeyen Makedonyalı, Bosnalı, Bulgaristanlı, Pomak vb. kökenli, sabahın seherinde banliyö trenleriyle, tütün, pamuk, üzüm, incir, kumaş vb. fabrikalarına yetismeye çalışan, aralarında yavaş seslerle kendi dillerini konuşan “göçmen” komşularımızı tanıdım.

Yıllar önce, bir sohbet sırasında, babaanneme, “Biz de göçmeniz değil mi” diye sorunca bana kızarak verdiği yanıt, bugün yeniden belleğimde canlanıyor: “Te be kızanım biz göçmen değiliz, mübadiliz. Bizi Mustafa Kemal Anadol'a getirdi.” Babaannemin bu yanıtıyla, sözcüklerin, adların, kimliğimizi biçimlendirdiğini bir kez daha öğreniyorum....

Aradan yıllar yılları kovaladı, görünüşte bugün, Turgutlu, İzmir vb. kentlerin sokaklarında Türkçe egemen görünüyor. Ancak çevremizi biraz dikkatle incelediğimizde, ülkemizin / kentlerimizin sokaklarında, İzmir'de. Bu kez Arapça konuşan Suriyelilerin, Libyalıların, Cezayirliğin yanında Fransızca konuşan Senegallilerin, Nijeryalıların, Togoluların, Kamerunluların, Kenyalıların dışında dillerini anlamadığımız yeni “göçmenlerle”, “kendine sürgünlerle” birlikte yaşıyoruz. Bugün ülkemizde ucuz işçi olarak çalıştırdığımız, emeklerini sömürdüğümüz bu “insancıkların” dramlarını sizler de biliyorsunuz! Unutmayalım, dedelerimiz de ninelerimiz de aynı koşullarda, benzer acıları yaşadılar!

Toplumbilimciler, siyasetbilimciler, tarihçiler, göç olgusunu, sorunlarını, çözüm yollarını tartışa dursunlar², ben bir başka olguya / gerçeğe dikkatinizi çekmek istiyorum. Son yıllarda tarihsel araştırmalarda, “Aile Tarihi” araştırmaları, yeni bir bilgi dalı olarak çok ilgi görüyor! Hemen herkes ailesinin geçmişini, soyunu sopunu öğrenmek istiyor. Ancak istenen düzeyde aile tarihi araştırması da yapılmıyor. Bu o denli de kolay değil! Muhacirlerin / mübadillerin / göçmenlerin yaşadıkları savaş koşulları, benzersiz sıkıntılar, acılar yanında Anadolu'ya gelen atalarımızın büyük çoğunluğunun eğitim ve öğretim düzeylerinin yetersizliği, bugün aile tarihi bilgilerine ulaşmadaki en büyük engeli oluşturuyor.³

² Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002). İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin göç konusunu farklı yönleriyle değerlendiren yayınlarının olduğunu vurgulamalıyım.

³ Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri / Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009); Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, çev. B. Can ve A. Yalçınkaya (Tarih Vakfı Yurt Yayınları., 2016).

Eğitimi, öğretimi yüksek, Batı toplumlarında, aile bilgilerinin oluşturulması, nüfus kayıtlarının, yazılı belgelerin korunup saklanması, birçok ailenin yüzyıllar öncesine uzanan soyağaçlarını / şecerelerini övünçle göstermeleri, bugün bizleri şaşkına çeviriyor! Acıdır, Anadolu'ya gelen atalarımızın büyük çoğunluğunun ellerinde ne bir kimlik bilgisi, ne de mal mülk belgesi yoktu! Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanış sürecinde yaşanan kargaşa ortamındaki can pazarında, bunları düşünen çok az muhacir / kaçgun / mübadil / göçmen var !.. Elbette Osmanlı'daki / Türkiye'deki göç dalgalarının daha çok dinsel inanış temelli olduğu da bir gerçek: Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından, 30 Ocak 1923'de imzalanan "Mübadele Mukavelenâmesi"yle / Değişim Sözleşmesiyle 400.000 civarında müslümanın Anadolu'ya; 1.200.000 hristiyanın da Yunanistan'a göçü [muhaceret / muhacir / mübadele / mübadil] gerçekleşti.⁴

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşmasıyla da Kurtuluş Savaşı zaferimiz kabul ediliyor, Ankara Hükümeti resmen tanınıyor ve I. Dünya Savaşı'nın bitişi de onaylanıyordu!.. Yunanlıların "Megali-o-İdea / Büyük Hayalleri" sonrasında yaşadıkları "Büyük Felâket-Megali-o-Katastrofi / Küçük Asya Felâketini", Anadolu'ya geri dönüş rüyalarının, zorunlu sürgünlük acılarının sonuçlarını "suyun öte yakasında" merak edenler, bu öyküleri anlatılarda kolayca bulurlar!

Balkanlarda, Rumeli'de, Yunanistan'da, Ege adalarında yaşayan müslüman inanışlı Türklerin yanında hemen hiç Türkçe bilmeyen, müslüman inanışlı, Boşnakların, Arnavutların, Giritlilerin, Pomakların vb. Anadolu'ya gelişlerini, buralarda yaşadıkları sıkıntıları, "macır götü cırcır" vb. aşağılanmalarını unutmadan, benzer biçimde Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilenlerin / göçenlerin / mübadil olan Anadolu Rumlarıyla Ortodoks inanışlı, Türkçe konuşan, Türk kökenlilerin de benzer sıkıntıları yaşadıklarını, yıllar yılı "Türk dölü" olarak aşağılandıklarını biliyoruz.

Bu arada anımsatmakta yarar görüyorum, Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rumların, günümüzde de yineledikleri bir övünçleri vardır: "Yunanistan'a sanatı, ustalığı, bilgiyi, beceriyi, biz öğrettik." Yunanistan'da yapılan birçok sözlü

⁴ Kemal Arı, *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995); *Yeniden Kurulan Yaşamlar /1923 Türk -Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, der. Müfide Pekin (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005); *Ege'yi Geçerken / 1923 Türk -Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, der. Renée Hirschon, çev. M. Pekin ve E. Altınay (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007); Bruce Clark, *İki Kere Yabancı: Kitleli İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?*, çev. M. Pekin (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008); İhsan Tevfik, *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele / 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç* (İnkılâp Kitabevi, 2014); Tuncay Ercan Sepetçioğlu, "İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 3 (2014): 49-84.

tarikh çalışmasında, araştırmada bu övünç dile getirilir. Bu övüncün bizim açımızdan pek değeri yoktur! El sanatlarından ustalık gerektiren mesleklerde bizler çok sıkıntılar yaşadık!...

Anadolu'yu işgale kalkışan, Kurtuluş Savaşımız sonrasında yaşadıkları ekonomik ve siyasal sıkıntılara, bunalımlara karşın Yunanistan hükümeti, Anadolu'dan gelen, “yediden yetmiş” bütün göçmenlerle çok önemli bir araştırmayı, sözlü tarih çalışmasını gerçekleştirmiştir. “Sen kimsin, nesen” sorularıyla başlayan, kişinin özelliklerini, yeteneklerini, becerilerini, eğitim, öğretim düzeylerini, bütün bilgi birikimlerini vb. sorgulayan, bunları yazıya aktararak belgeleyen görüşmeler yaptılar! Biz böylesi bir araştırmayı yapamadık. İnsan gücünü tanımak, onları bilgilerine, becerilerine göre değerlendirip onlardan yararlanmak açısından bu araştırma çok önemliydi. Evet, küçük ölçekli çalışmalar yapılsa da Anadolu'ya gelen ve geniş bir coğrafyaya yerleştirilmeye çalışılan 400.000 insanla söyleşip onları değerlendirecek, eğitilmiş insanımızın da olmadığını belirtmek isterim.⁵

İşte bizler, Osmanlı İmparatorluğu'nun 300 yılı aşan parçalanma sürecinde, Karlofça'dan (26 Ocak 1699) Lozan'a (24 Temmuz 1923) ve Cumhuriyet döneminde yapılan antlaşmalarla, yurt bellediğimiz Anadolu'nun yüzlerce kentinde yaşayan muhacirler, mübadiller arasından bugünün Sevinçli Ailesi olarak daha dün Resmo'daydık, Kandiye'deydik, İzmir'deydik, Bingazi'deydik, Trab-lusşam'daydık, Misis'teydik, Antalya'daydık, Ağustos'taydık, Karaferye'deydik, Selânik'teydik, yine İzmir'deydik, Denizgiren / Karaburun'daydık, memleketimiz bildiğimiz Turgutlu'daydık. Bugün de İzmir'deyiz.⁶ Elbette bu antlaşmaların dışında binlerce ailenin de Anadolu'ya kaçak yollarla, “kaçgun” olarak geldiğini de biliyoruz !.. Osmanlı'nın geniş sınırları içinde yaşanan iç göçleri de düşünürsek Anadolu'da yaşanan bu alt üst oluşun boyutlarını anlatmak, bir büyük serüvenin peşine takılmak demek !...

Anadolu'da bugün, hangi ili, ilçeyi, kasabayı “muhaceret / mübadele / göç” olgusu yönüyle incelesek, hemen her yerde, “muhacir / mübadil / göçmen” buluruz. Yüzyıllar öncesinden gelenler yanında daha dün Anadolu'ya gelip yerleşenler ya da buradan düşlerindeki ülkelere gitmek için Anadolu'yu geçiş yolu

⁵ Fahriye Emgili, “Türk Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış”, *Tarih ve Günce* 1, sayı 1 (2017): 29-54.

⁶ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü / <http://www.goc.gov.tr>; Evangelia Balta, *Nüfus Mübadelesi*, çev. M. Günay, A. Akşit ve M. Durmaz (İnkılâp Kitabevi, 2015); Nihan Demirhan İnceliler, “1923 Yılından Bugüne Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Sosyal-Ekonomik Etkileri” (Yüksek Lisans Tezi: Maltepe Üniversitesi, 2019); <http://www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesel-akinlar-409-558-559>.

olarak kullanan binlercesi, yurdundan, toprağından kopmuş insan evladı karşımıza çıkıyor...Göç bitmeyecek, insanoğlu huzur bulacağı, mutlu olacağı yerlere, dahası bir ütopyaya doğru gitmeye devam ediyor, bu gidişle de devam edecek !...

Aile Tarihimizi Araştırmak

Az önce de biraz açıklamaya çalıştım. Okuma yazması olmayan, eğitimsiz atalarımızın kimlik bilgileri, bugün birer öykü olarak torunlarının dilinde dolaşiyor. Peki, biraz olsun gerçek bilgiye ulaşma olanağımız yok mu? Bugün, böyle bir olanağımız var... Nüfus kayıtlarımız elimizde... Görünüşte devletimiz soyağaçlarımızı bize veriyor... Yeterli mi? Elbette hayır!

Şimdi bu konuya “Aile tarihimize” duyduğum ilgiyi öğrencilerime yansıtan, dahası onları tetikleyecek bir uygulamamı sizlere aktarırken aile tarihimize ilişkin bilgileri de anlatmaya çalışacağım. Yıllardır çalıştığım fakültelerde, öğretim yıllarının başlarında, öğrencilerimle tanıştığım, özellikle yazarlık öğretimine ilişkin ilk derslerimde, kendimi tanıttıktan sonra, genç arkadaşlarıma, “dedenizi / nenenizi tanıyor musunuz?” sorusunu soruyordum. Bu sorunun yanıtını hemen hepsi kolayca verirler. Ancak “dedenin / nenenin annesini, babasını tanıyor musun?” sorusuna geçince sınıf bir dalgalanır, büyük bir çoğunluk, bilmediğini söylerken yüzlerindeki ışık kaybolur. Ben inatla, “dedelerinin / nenelerinin dedelerini / nenelerini” tanıyan var mı diye sorunca sınıfta tepkiler farklı bir duygunun aktarımına dönüşürdü... Bugün, ellerinde belgeleri olan, aile tarihlerini yüzlerce yıl öncesine değin bilen, onlarca ailenin olduğunu da unutmadan⁷ şimdi bu soruları sizlere, yöneltsem, ne yanıtlar verirdiniz acaba? Gerçekte ben de öğrencilerim gibi, sizler gibi ailemin geçmişini, atalarımı hemen hiç tanıımıyordum!

Benzer soruları aile bireylerime de sordum. Çünkü hem babamın, hem de annemin ailesi “suyun öte yanından” gelen, çoğu okuma yazma bilmeyen mübadillerdi. Yerliler olsun mübadiller, muhacirler, göçmenler olsun, ülkemizde bu toplulukların bireylerine yönelik sözlü tarih çalışmaları, uzun yıllar boyunca hemen hiç yapılmadı. Son yıllarda, toplumbilimciler ve tarih araştırmacıları sözlü tarih çalışmalarına hız verdiler. Bu çalışmalar, yöntembilim araştırmalarından aile tarihi araştırmalarına hızla yöneldikçe, yerel tarihçilerimiz çoğaltacak, ailelerinin tarihlerine ilişkin bilgileri arayan genç kuşaklara da yol gösterecektir.⁸

⁷ Fazıl Bülent Kocamemi, *Bir Türk Ailesinin 450 Yıllık Öyküsü* (Ötüken Yayınları, 2005).

⁸ Renée Hirschon, *Mübadele Çocukları*, çev. S. Çağlayan (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005); Pelin Böke, *İzmir 1919-1922 Tanıklıklar* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006); Stephen Caune, *Sözlü Tarih*

Çoğu mübadil çocukları olan yazarlarımızın yazdığı, sizlerin de okuduğunuzu düşündüğüm, atalarının anılarını, öykülerini, romanlarını biliyoruz. Yine de burada birkaç yapıtın, yazarın adını anmak istiyorum: Örneğin birinci kuşak mübadiller ile çocuklarıyla yaptığı röportajlarıyla ünlü, Tuzlalı bir gazeteci ağa-beyimiz, İskender Özsoy'un⁹ yapıtlarını okumanızı öneririm. Yine Denizli Honaz'dan mübadeleyle Yunanistan'a giden bir Rum ailenin, gelinlik kızlarının çeyizini komşularına emanet bırakmalarının öyküsünü anlatan Kemal Yalçın'ın Emanet Çeyiz¹⁰ romanını da okumanızı özellikle isterim. Anadolu'nun birçok ilinde yaşayan mübadillerin öykülerini anlatan onlarca öykü kitabının, romanın, inceleme nitelikli yapıtların, artık günümüzde bir "Mübadele Kitaplığı" oluşturacak sayıya ulaştıklarını görüyoruz.

Bu bilgilerden sonra, yaşamları, uzun serüvenlerden sonra bir mübadil kenti olan Turgutlu'da birleşen, burada uzun yıllar yaşayan, iki ailenin, Merdiye-Nusret Taşyürek ile Hürmüz-Şehâbeddin Sevinçli'nin yaşam öykülerini, elimdeki belgeler eşliğinde anlatmak istiyorum.

Recep Kızı Merdiye'nin Kaçgunluk Öyküsü

Şimdi sizlere, Anadolu'ya büyük babamlardan önce gelen annemin babasının ve annesinin, gerçek birer macera kahramanı olan Haydar oğlu Nusret Çavuş ile Hurşide kızı Merdiye'nin yaşam öykülerinden bana ulaşan bilgileri / belgelerden küçük bir kesiti aktaracağım.

Ben iki dedemi de tanımadım. Yûnus Şehâbeddîn dedem 1939 yılında, Nusret dedem de 1946 yılında Turgutlu'da ölmüşler. Annemin, Taşyürek ailesinin öyküsünü, daha çok anneannemden ve annemden dinledim. Nusret dedemin ve ailesinin Girit'ten Anadolu'ya, Turgutlu'ya nasıl geldikleri kesin olarak bilmiyorum... Anneannem, yaşam öykülerini anlatırken hep aynı tümceyi kullanırdı: "Biz Girit'teki isyanlardan sonra gemiyle Aydın'a geldik. Pasaport iskelesinde üç ay kadar çadırlarda kaldık..."

ve Yerel Tarihçi, çev. B. Bülent Can-A. Yalçınkaya (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008); Esra Dana-cıoğlu, Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009); David E. Kyvig ve M. A. Marty, Yanıbaşımızdaki Tarih, çev. N. Özsoy (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010)

⁹ İskender Özsoy'un Mübadelenin Öksüz Çocukları, Mübadelenin Yas Kardeşleri; Selânik'te Selâ Sesi (Mübadelenin Son Tanıkları Anlatıyor); İki Vatan Yorgunları (Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor); Ah Vre Memleket (Mübadele Öyküleri); Özü Sözü Yanya vb. yapıtları.

¹⁰ Kemal Yalçın, Emanet Çeyiz (Doğan Kitap, 1999). Bu eser 1998 Abdi İpekçi Dostluk ve Barış Ödülü ve 1998 Kültür Bakanlığı Roman Başarı Ödülü kazanmıştır.

Bu iki tümcenin ardından yaşananlar büyük acıları da beraberinde getiriyor. Burada kısaca Osmanlı'nın Girit'e ilgisini anımsayalım: Venediklilerin önemli bir askeri ve ticari üssü olan Girit'in, Osmanlı'nın 1645-1669 arasında uzun süren savaşlar sonrasında 250 yıla yakın egemenliğimizde kaldığını biliyoruz.¹¹

1897'de isyan eden ada Rumları, hem adaya sahiplenmek hem de Yunanistan'a bağlamak emekleriyle Müslümanlara / Türklere saldırırlar. Yangınlar, ölümler, yerinden yurdundan edilenler, kurtuluşu Anadolu'ya gitmekte ararlar. Hızla çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu Girit'e müdahale edecek güce sahip değildir. Adada taraflar arasında sözde barışı sağlamak için güç bulunduran dönemin büyük devletlerinin, özellikle İngiltere'nin Rum yönetimini desteklemesi, çok hızlı bir göçü de beraberinde getirir...

Anneannemin, yedi sekiz yaşlarından izler taşıyan, “Biz Girit'teki isyanlardan sonra gemiyle Aydın'a geldik. Pasaport iskelesinde üç ay kadar çadırlarda kaldık...” tümceleri, 1899 (?) Şubat'ının İzmir'ini anlatır. Osmanlı mülki yapısı içinde İzmir, Aydın Vilâyeti'nin merkezidir. Girit'teki isyanlardan, acılardan, ölümlerden kaçan 100-150 kişilik bir grup içinde büyük dede Recep, eşi Hurşide, kızı Merdiye, oğulları İbrahim, İsmail ve Kamil, yokluğun, yoksulluğun, çaresizliğin içinde, üç ay Pasaport'ta, çadırlarda kalırlar. Gemilerle Girit'ten gelen muhacirleri karşılayan İzmirli, doğrusu bu göçlere artık alışmıştır. Girit Muhtâc-i İslâmiyye İâne Komisyonu'nun öncülüğünde yapılan yardımlarla yaşamaya çalışan göçmenler bir an önce yerleştirilmeyi beklerken Osmanlı yönetimi, gelenleri, Anadolu'nun değişik kentlerine yerleştirmeye başlar. İşte bu süreçte, “Memâlik-i Osmâniyye'de toprak mı yok deyip”, Giritli Recep Ağa'nın ailesinin de içlerinde olduğu bir grubu, yerleşim için, o günlerde Osmanlı toprağı olan Libya'ya, Bingazi'ye gönderirler.

Buraya değin anlattıklarımın çoğunu, dönemin İstanbul, İzmir gazeteleri de aktarıyor. Ancak ne anneannemin, ne dedem Nusret Çavuş'un, Girit'in hangi kentinden ya da köyünden olduklarına ilişkin hiçbir somut bilğimiz yok. Anadolu'da edindikleri nüfus kayıtlarına ilişkin bilgileri yansıtan kimi belgelerde

¹¹ Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, *Fethinden Kaybına Girit* (Babiali Kültür Yayıncılığı, 2006); Melike Kara, *Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati (1913-1923)* (Kitap Yayınevi, 2008); Mahir Aydın, *Girit - Sarı Kitap* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008); *Livâ-i Resmo / Tahrir Defteri*, yay. haz. Evangelia Balta ve Mustafa Oğuz (TTK Yayınları, 2000); Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, *Girit Nikâh Defteri (1916-1921) ve Girit'teki Aile Adları* (Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını, 2011); Rüştü Çelik, *Kandiye Olayları / Girit'in Osmanlı Devletinden Kopuşu* (Kitap Yayınevi, 2012); Pınar Şenışık, *Girit, Siyaset ve İsyan (1895-1898)* (Kitap Yayınevi, 2014); Mustafa Yavuz, *Demokratik İhtilâller Çağında Girit* (Belge Yayınları, 2017); Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021).

doğum yerleri Kandiye yazsa da bu yıllarda Girit'ten gelenlerin hemen çoğu Kandiye doğumlu... Bu belirsizliğin nedeninin eğitimsizlik olduğunu, bu kuşaklar çocuklarına yaşamlarını anlatsalar da bir kuşak sonra bu bilgiler unutuluyor, ya da özünde anlatılanlar değişiyor, karışıyor, bozuluyor, yok oluyor. Bugünlerde “sözün uçtuğu, yazının kaldığı” bilinmiyor!..

Çocukluğunda, Merdiye Taşyürek'in ailesinin, nerede (?) yaşadıklarını da bilmiyoruz. Anneannemin Libya'da, bulundukları yerde, kırmızı kiremit parçaları topladıklarını anlattığını unutmadım. Bu kiremit parçalarını İtalyan arkeologların Libya'da yaptıkları kazılarla birleştiriyorum... Ancak Recep Ağa ile büyük oğulları, bulundukları yerden mutlu değillerdir... Anneannemin anlatılardan ailenin yine denizler aşır karalarda uzun yollardan gittiklerini ve Trablusşam'a ulaştıklarını öğreniyorum. Anneannem konuştukları Rumca'nın yanında Trablusşam'da Arapça'yı da anlamaya başladığını, öğrendiği şarkıların yanında sokak Arapçasıyla, çocuk diliyle öyküler, oyunlar aktarıyordu.

Girit'ten göçler bu yıllarda hızla sürüyor. Ada Müslümanları, yine kaçak yollardan Anadolu'ya, Lübnan'a göçüyorlar. Özellikle II. Abdülhamit'in Girit muhacirleri için, Trablusşam'a yakın, Hamidiye adında bir kasaba kurdurduğu, buranın bir çekim merkezi olduğu biliniyor. Sözün kısası, Hurşide ve Recep ailesinin hangi yollardan geçerek Anadolu'ya nasıl ulaştıklarını, nerelerde oyalandıklarını, neler yaptıklarını bilmiyoruz... Dedem Nusret Çavuş'un da hem öksüz hem yetim olduğunu, Turgutlu'ya da kim olduğunu öğrenemediğimiz bir akrabasıyla geldiğini söylesem, aile tarihlerimizin ne denli bilinmezlerle dolu olduğunu kolayca anlarız...

Gelin Sandığındaki Çıkın

Benim için bu ailenin tarihi, elimdeki belgelere göre 1910 yılında başlıyor.

Evet, eldeki bilgiler, 1910 yılında, hem dedem Nusret Çavuş'un hem de Recep Ağa'nın Turgutlu'da olduklarını bizlere gösteriyor... Uzun yıllar önce, anneannemim küçük erkek kardeşi Kamil'in oğlu, adını her zaman sevgiyle andığım, dayım Dr. Süleyman Bağcı'nın, benzetmeli anlatımıyla, “kösemen bir Giritli koyun”, Recep Ağa'yı İzmir'den Kasaba'ya / Turgutlu'ya getirmiş. Geldiklerinde, Turgutlu'da 150 kadar Giritli aile varmış... Hemen çoğu Bektaşî olan bu Giritlilerin ilk yerleşimleri de Alankuyu Camii ve çevresi olmuş...

Yıllar boyu, Taşyürek ailesine ilişkin somut bilgilerden uzak yaşadım. Ancak geçmişimizi bir parça olsun aydınlatacak tarihsel bilgiler, babamların tarihi

gibi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivinde saklanmıyor, meğer çok yakınımızda duruyormuş! 1980'li yılların sonuna doğru bir gün, annemin, eski gelinlik sandığından, sandık lekeleriyle kirlenmiş büyükçe bir mendili, bir çıkını önüme koymasıyla birlikte Merdiye ve Nusret Taşyürek'ün geçmişleri aydınlanmaya başladı!

Çıkını açtığımda, şimdi tam sırası, gençler duymuşlardır belki, siyasi tarihimize tartışmalara neden olan bir çıkın gerçeği daha var! Siyasi tarihimizin tek kadın başbakanının eşi, bugün adı unutilan İstanbul Bankası'nı satın almıştı. İşte bankayı satın alacak denli serveti nedeniyle dönemin başbakanının serveti siyasi gündemimizden düşmüyordu. Başbakanın savunusunda en önemli dayanak, annesinin kendisine verdiği çıkındaki altınlardı!...

İşte annemin önüme koyduğu çıkında, başbakanımızın çıkınındaki gibi altınlar yoktu! Beş altı tane Osmanlıca yazılı, oldukça yıpranmış kâğıt ile Gürleyen Sokak No.27'de yaptıkları evin planı / krokisi ile bağları ve hayvanları için ödedikleri vergi makbuzları elimdeydi. O yıpranmış kâğıtları okudukça yaşadığım şaşkınlığımı, sevincimi anlatamam... Bugün de o belgeleri sizlerle paylaşırken aynı duyguları yaşıyorum... İşte bu belgeler, aile tarihimin, o güne değin bilmediğim yönlerini, aydınlattı, bana öğretti...

Bu arada, 1910 öncesi yaşamına ilişkin, hiçbir bilgimiz olmayan dedem Nusret Çavuş'un, büyük bir olasılıkla, hem öksüz hem yetim olduğunu söyleyebilirim. Annemin, Nusret dedemin, bir kızkardeşinin Antalya'da evli olduğunu, birkaç yılda bir Turgutlu'ya geldiğini anlattığını anımsıyorum. Yıllar sonra ben bu halanın oğlu ve torunlarıyla Antalya'da görüştim.

Yine dedemim Zeynep adında bir kız kardeşinin daha olduğunu, Manisa Moris Şinasi Hastahanesi'nde veremden öldüğünü, çıkındaki miras paylaşımıyla ilgili bilgileri içeren belgelerden öğrendim... Kızkardeş Zeynep öldükten kısa bir süre sonra, Merdiye ile Nusret'in 1915 yılında doğan kızlarına Zeynep adını verdiklerini, bu çıkındaki belgelerden öğrenip yorum yapabiliyorum.

Şimdi size kolay bir soru: İçinizden kaç kişi, anneannesi ile dedesinin hangi gün evlendiklerini biliyor desem:

Kasaba ve Tevâbî'ine Mahsûs Münâkehât İzin-nâmesidir

Numero:27

Mehr-i müeccel: 1001 sağ akçe / yalnız binbir kuruştur.

Muaccelât:

Menteş Baba Mahallesi İmâmı Efendi,

Ba'de-s-selâm inhâ olunur ki mahalleniz sâkinelerinden MER-DİYE bint-i RECEB nâm bîkr-i bâliğenin mâni'-i şer'i ve silk-i askeriyyede nişânlısı yoğ ise işbu tâlibi olan NUSRET ibn-i müteveffa HAYDAR nâm kimesneye velisi izni ve tarafeynin rızâları ve mehr-i müeccel ve muaccel tesmiyeleriyle ind-eş-şuhûd akd ü nikâh eylesiniz ve-s-selâm.

Sene 28 Ramazan 328 [03 Ekim 1910]

Pul / Turgudlu Nâib-i Kaza // Mühür [İmza- Es-seyyid Hüseyin bin Ali]

Vekîl-üz-zevc: Girîdî Hasan bin Hüseyin

Şuhûd-ül-vükelâ: Girîdî Selîm oğlu Bayrâm (1291) - Osman Efendi Oğlu Hasan (1297)

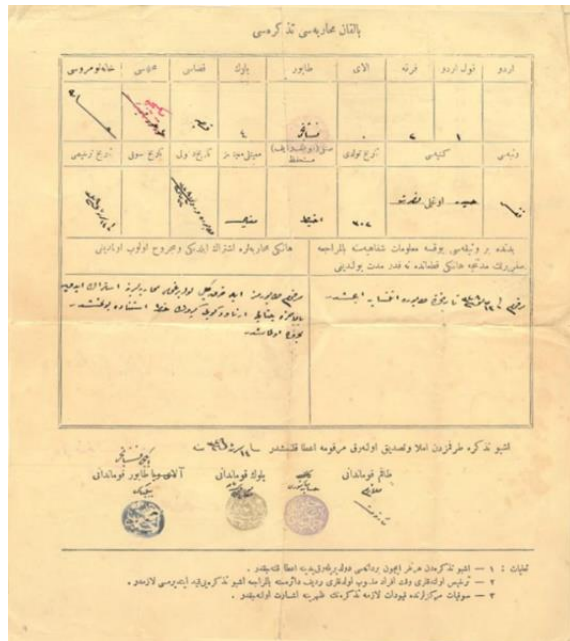
Vekîl-üz-zevce: Girîdî (?) Receb bin Mustafa

Şuhûd-ül-vükelâ: Girîdî İbrâhim ... (?) bin Hüseyin (1290) - Giridli İbrâhim Kardakî (1291)

Şuhûd-ül-akd: 20 Eylül 1326 [03 Ekim 1910].

Terakki-i Vatan Matbaası: Mağnisa.

Peki, büyük dedenizin askerliğine ilişkin neler biliyorsunuz? İşte Girit'ten, "kaçgun" olarak 1898'de (?) Anadolu'ya gelen, "redif askeri" olarak yedi yıl görev yapan, bu arada II. Balkan Savaşında, Çatalca Cephesi'nde nişancı olarak yaralanmadan çarpışan anne dedem Haydar Oğlu Nusret'in ailenin çıkınında çıkan tezkeresi:

Dedem Haydar / Hıdır¹² / oğlu Nusret'in Balkan Muharebesi Tezkeresi¹³

¹² Kimi Osmanlıca belgelerdeki okuma yanlışlarını devletin belgelerinde düzeltmek kolay oluyor!... Örneğin İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğü Alt Üst Soy Belgesi'nde Şehabettin Sevinçli'nin doğum yeri, Agestes / Karaferiye yazıyor. Osmanlı'da,

“Balkan Muharebesi Tezkeresi”

Ordu : - / Kolordu: 1 / Fırka: 2 / Alay: - / Tabur: Nişancı /
Bölük: 4 / Kazası: Kasaba / Mahallesi:

Turgud Karyesi / Yenice / Hâne:-

Rütbesi: Nefer / Künyesi: Haydar oğlu Nusret / Târîh-i Tevel-
lûdü: 302 / Sınıfı (Muvazzaf Redif)

Müstahfız: İhtiyat / Muayyenli mi Muayyensiz mi: Muayyenli /
Târîh-i Duhûlû: Tabura Vürûdu- Fi 12 Mayıs 1328 [25 Mayıs
1912] / Târîh-i Sevki: - / Târîh-i Terhîsi: Fi 14 Teşrîn-i sâni 1329
[27 Kasım 1913]

Yeddinde bir vesîkası yoksa ma'lûmât-ı şifâhiyyesine bi-l-
mürâcaa seferberlik müddetinde hangi kıtaâtta ne kadar müd-
det bulunduğ:

Merkûm Fi 12 Mayıs 328 [25 Mayıs 1912] tarihinde tabura intisâb
eylemiştir.

Hangi muhârebelere iştirâk eylediği ve mecrûh olup olmadığı:

Merkûm taburumuz ile Kırkkil(ise) [Kırklareli] Lüleburgaz
muhârebelerine iştirâk edüb bi-l-âhire

Çatalca Arnavudköyü gerisinde (?) hatt-ı istinâdda bulunmuş-
dur. Mecrûh olmamıştır.

İşbu tezkere tarafımızda imlâ ve tasdik olunarak merkûma itâ
kılınmıştır. Fi 14 Teşrîn-i sâni 329

[27 Kasım 1913] sene.

Takım Kumandanı - Mülâzım (...?-İmzâ) / Kâtib - Hesâb
Memûru (Mühür) / Bölük Kumandanı

- Mülâzım-ı evvel (-?-) / İkinci Nişancı Tabur Kumandanı- Bin-
başı (Mühür)

Ta'lîmât:

“**Agestes**” diye bir yer adı olmadığına, Nüfus ve Vatandaşlık Genel Müdürlüğü’nü, inandırmadım... Osmanlıca yazılan “**Ağustos**” adının yanlış okunduğuna ikna edemedim! Nusret dedemin de babasının adı Haydar. Nereden, hangi belgeden okunmuşsa dedemin babasının adı da Hıdır olmuş!...

¹³ Serdar Cem Sediroğlu, “I. Balkan Savaşı’nın Doğu Harekât Alanında Osmanlı Şark Ordusu’nun Harp Tarihi Bağlamında Analizi”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 9, sayı 17 (2019): 605-633.

1-İşbu tezkereden her nefer için bir tane doldurularak yeddine itâ kılınacaktır.

2-Terhîs olundukları vakit efrâd mensûb oldukları redîf dâire-sine bi-l-mürâcaa işbu tezkereyi kaydettirmesi lâzımdır.

3-Sevkiyât merkezlerinde kuyûdât-ı lâzime tezkerenin zahîrine işâret olunacaktır.

(Arka sayfa)

Merkûmun Berâber Getirdiği Eşyânın Mîâd Cedveli:

Aded:

1 Hâkî yazlık elbise / Mîâdı hulûl etmiştir.

1 Dolak / Mîâdı hulûl etmiştir.

1 Şubara / Mîâdı hulûl etmiştir.

1 Fotin / Mîâdı hulûl etmiştir.

1 Yağmurluk ma'a Başlık

5 / Yalnız beş adeddir.

4. Bölük Kumandanı Yüzbaşı / Mülâzım-ı evvel

Maâş: Merkûmun işbu matlûbâta mukâbil Kasaba ahz-i asker şubesinde 5 Mayıs 330 [18 Mayıs 1914] tarih ve 62697 numarolu bir kıt'asında resmî verilerek matlûbâta kayd olmuştur.

G /Kuruş 19 [krş.] Şubat sene 328 / 19 [krş.] Haziran sene 329 / 19 [krş.] Temmuz / 19 [krş.] Ağustos / 19 [krş.] Eylül / 19 [krş.] Teşrîn-i evvel / 114 [krş.] / Yekûn 114

Yalnız yüzondört kuruş matlûbiyyedir. Fi 14 Teşrîn-i sâni 329 [27 Kasım 1913].

Hesâb Me'mûru / Mühür/ T. 2 Nişancı / Binbaşı / Mühür

Bâlâda muharrer beş kalem eşyâ alınmıştır. Fi 2 Kânûn-i evvel 329 [15 Aralık 1913]

Debboy Memûru Mülâzım / İmza

Bölükçe ...?_... işâret olunmuştur. 2 Kânûn-i evvel 329 [15 Aralık 1913]

Şimdi de Lozan Mübadele Sözleşmesine göre düzenlenen, 4 / 10 Mart 1924 günlü belgelerle İzmir'e, oradan da iskân kavgaları içinde, Çeşme'den Karaburun'un Denizgiren köyüne, adeta sürgün gibi "iskân edilen", yerleştirilen Hürmüz - Şehâbeddin Sevinçli ailesini tanıyalım:

Dedem Yûnus Oğlu Şehâbeddin ile Babaannem Mahmut Kızı Hürmüz'ün Mübadele Sözleşmesiyle Anadolu'ya Gelişleri¹⁴

Sizlere sunacağım bilgileri, 2016 yılında, Ankara'da, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nden edindim. Bugün Mübadele Sözleşmesi'yle Anadolu'ya gelen hemen bütün mübadillerin kayıtları, belgeleri bu arşivde duruyor. Peki, bu belgeler neleri içeriyor? En önemlisi, göç ettikleri yurtlarında, kentlerinde, kasabalarında, köylerinde sahip oldukları, Mübadele Antlaşmasıyla o ülkeye / devlete bıraktıkları mallarını, varlıklarını gösterir bir liste var: Tasfiye Talebnâmesi. Mal varlıklarını, ev, bağ, bahçe, tarla, hayvan sayısını gösterir bir belge bu! Anadolu'da iskân / yerleşme, yurt edinme haklarının, paylarının da garantisi olan bir belge. Bir de sadece, Selânik'ten İzmir'e, gemiyle gidişlerinde geçerli, "pasaport" var. Şimdi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü / Cumhuriyet Arşivi'nden, Mübadil dosyalarından edindiğim belgelerden, önce pasaportu, sonra da "Tasfiye Talebnâmesi"ni görelim:

¹⁴ BCA.,130-16-13-2 / 558-1367-13. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı/ Cumhuriyet Arşivi, "Selânik vilayeti Karaferye kazası Ağustos nahiyesinden gelen ipekçi, çiftçi Yunus oğlu Şehabettin'e ait tasfiye talepnameşi)

PROJET D'ADRESSEMENT DES MANDATAIRES
BROUILLON
(Formule N° 3) BROUILLON
مورد

Port d'entrée Smyrne دخول لمانى

Arrivée avant le تاريخ من قبل مواسلات

Nom et prénom de l'émigrant Chéhabéddin Younous مهاجر اسم و پدر بنك اسمى

No d'enregistrement A 11952 قيد نومروسى

Hommes 2 ازكك

Femmes 1 كادين

Enfants 4 چوچوڤ

Total des personnes 7 sept كتون نفوس

Date 4 MAR 1927 تاريخ

ASLI GIBDIR

T.C.

3

Chéhabéddin Younous [Şehâbeddin Yunus] 'un Tek Kullanımlık Aile Pasaportu:

Ümmî olan dedemin, Fransızca - Türkçe yazılı pasaportunda şu bilgiler yer alıyor:

Formule No 3 / Formül Numero 3

Brouillon / Suret

Port d'entrée / Duhûl Limanı: Smyrne

Arrivée avant le /Tarihinden evvel muvâsalat :....

Nom et prénom de l'émigrant / Muhâcirin isim ve pederinin ismi:

Chéhabéddin Younous.

No d'enregistrement / Kayıt Numarası: A-11952.

Hommes / Erkek: 2

Femmes / Kadın:1

Enfants / Çocuk: 4

Total des personnes / Yekûn nüfus: 7 - sept.

Date / Tarih: 4 Mart 1924.

Ücretli seyahat (Damgayla)

Fransızca Mübadele Komisyonunun Mühürü:

Commission Mixte / Sous Commission / Pour L'echance Des
Populations / Grecques Et Turques / Premiere / (Karma Ko-
misyon / Alt Komisyon / Türkler ile Yunanlıların Nüfuslarının
Değişimi İçin / Birinci (olarak). /

[illegible]

Tasfiye Talebnâmesi, tümüyle Osmanlıca / Türkçe:

Kayıt tarihi: 10 Mart 1924

Kayıt Numerosu:11068

İhtâr: Ashâb-ı mürâcaatın yanlış veya mübâlagalı beyân-nâme i'tâ etmemesi ve aks-i hâlin kendi zararını mûcib olacağını ihtâr olunur.

Tasfiye Taleb-nâmesi:

Zîrde vâzı'-ül-imzâ 30 Kânûn-i sâni 1923 tarihli Mübâdele Muka-vele-nâmesi mucibince âtîde irâe olunan emvâl-i menkûle ve gayr-i menkûlenin Muhtelit Mübâdele Komisyonu ma'rifetiyle menâfi' me muvafık sûretde tasfiye edilmesini ricâ ederim.

Müsted'inin Hüviyyeti:

İsim ve Pederinin İsmi: Şehâbeddîn bin Yûnus

Memleketi:

Livâsı: Selânik

Kazası: Karaferye

Şehri: Ağustos Nahiyesi

Karyesi: Câmî' Mahallesi

El-Yevm Sâkin Bulunduğu Mahal:

El-yevm Kireçköy yolunda çadırlarda

Livâsı: - / Kazası: - / Şehri: - / Karyesi: - /

San'atı: Zürrâ', kokolcu, bağcı.

Bu belgeleri, “Hîn-i hareketinizdeki emvâlinizin vaziyetine dâir âtîdeki cedvel mûcibince tafsilât veriniz” başlıklı A cedveli izliyor. Bu cedvelde, “fevkânî, üç odalı bir evin” yanında, “dut, incir, ceviz ağaçlarının olduğu 4 bahçe, yonca, buğday, arpa, çavdar, mısır, susam ettikleri 5 tarla, 2 bağ ile bir kestanelik, toplam 14 parça mal” bildirim var. Bu bildirimde, tarlaların, bağların bulunduğu yerler ile büyüklükleri, evlek ve dönüm olarak yazılırken “müteveffa pederimden intikal” eden bu malların “altın Türk lirası hesabıyla” takdir edilen toplam değeri de 1020 lira.

Belgeler, “B cedveli”yle, “Müsted'inin terk eylediği emvâl-i menkûle” sayfasıyla sürüyor.

Bu sayfada, dedemiz Şehâbeddîn bin Yûnus, “yatak, yorgan, mutfak eşyası bakır parçalar ile buğday, arpa, mısır, soğan, ceviz, yonca, saman” vb. ürünü ayrıldıkları evlerinde bıraktığını açıklıyor. Bu bilgileri, “Müsâdere edilen emvâlin

beyânı” sayfası izliyor. A ve B cetvellerindeki mallara, ürünlere el konulduğu bu tutanakla da onaylanıyor.

Selânik’in Yunanistan’a geçişinden sonra Türklerin / Müslümanların el konulan mallarının olup olmadığını gösteren, “18 Teşrîn-i evvel [Ekim] 1912 tarihinden beri istimlâk edilmiş olan emlâk” listesi sayfası boş. Sayfanın sonunda, “Mahal-i Tanzîm” ile “Müsted’inin İmzâ veyâ Mührü” başlıklarının yanında, “Selânik, 26 Şubat 1339 [1923]” yazılı. Bir de Tasfiye Talebnâmesi’ni düzenleyen üyelerden birinin yazısıyla dedemim adı, Şehâbeddin Yûnus yazılmış, imza yerine de parmak izi basılmış.

Dedem Şehâbeddîn ile babaannem Hürmüz, Selânik ili Karaferiye ilçesi Ağustos kasabasının Câmî Mahallesinden çıkıp (!) Selânik limanına geldiklerinde yanlarında çocukları Fehime, Kadir ve Remzi ile birlikte babaannemin babası Mahmut, ayrıca dedemin kız kardeşi Leyla Hala varmış.

Babaannemin anlatımıyla, babam Mustafa Sevinçli, Selânik’te, liman yolunda, çadırlarda doğmuş. Selânik’in soğuşunda, ateşte ısıtılan oluklu kiremit üstünde yaşama tutunmuş... Karaburun’un, küçük bir Rum balıkçı köyü olan Denizgiren köyüne de uzun tartışmalardan, kavgalardan sonra iskân edilmişler, daha doğrusu sürgün edilmişler.

Dedem Yûnus oğlu Şehâbeddîn’in ailesinin çoğunluğu, denizi ilk kez Selânik’te görmüşler. Yaşamları boyu Ağustos kasabasının ortasından akan Arap Deresindeki balıkları tanıyan, Yûnus oğlu Şehâbeddin ailesi, Ağustos’ta tarlalarını, bahçelerini işlerken evlerinin alt katında üç beş koyunu, inekleri, öküzleri, atları olan ayrıca ipekböceği de yetiştirip koza işleyen tam bir çiftçi ailesi. Anadolu’da, İzmir ilinin Karaburun ilçesinin bir balıkçı köyüne, Denizgiren’e iskân edilince de köyün yamacında, yeniden onardıkları, denize bakan evlerinde, sırtlarını denize çevirip bildikleri işi yapmışlar, koyun, keçi beslemişler. Babam, her gün Denizgiren’den yürüyerek Küçükbahçe köyündeki gitmiş. Üç sınıflı ilkokulu bitirince de aile, 1934-1936 arasında, Ağustos’a, Karaferiye’ye benzettikleri Turgutlu’ya göçmüşler.

Yıllar yılı hep amcalarımın, halalarımın adeta efsaneleştirerek anlattıkları aile öykülerini dinleyerek büyüdüm. Memlekette ne kadar zengindiler, ne kadar tarlaları, ne kadar öküzümüz, atımız vardı, hangi tarla orman gibi olan ceviz bahçesine yakındı, hepsini ezbere biliyordum. Ancak hiçbirisi, aile tarihimize ışık tutacak tek bir belgeyi ortaya koyamadılar...

Memleket Yolunda: Karaferye'de Büyük Parkta...

Ben, 2009 yılına değin bu öyküleri ezberleyerek dinledim.!.. 2009 yılının yazında, eşim, oğlum, gelinim, ortanca kız kardeşim, eşi ve iki kızıyla Atina'dan Selânik'e geçtik. Selânik'te dinlendikten sonra ertesi sabah hiç oyalanmadan ver elini "memleket" yoluna.

İlk durağımız Karaferye idi. Bu yeşillikler denizi olan Karaferye'de, büyük parkta, koca bir çınarın altında oturan yaşlılara, kendimi, bilgiçliğimle, Fransızca tanıtıp Türkiye'den / İzmir'den geldiğimi, dedemin, nenemin memleketini gezmek görmek istediğimi söyleyince, en az üç dört kişinin birden, *"Gel bre çocuk, gel hele, Türkçe söyle"* seslenişlerini, bana yardımcı olması için Kastamonu / Mudanya kökenli Vasil'i çağırtmalarını, Vasil'in gezimizdeki yardımlarını, yatalak annesinin, *"öğrenemedim şu gâvurun dilini"* deyişini, sürekli Türkçe konuşup türküler "çığırdığını" anlatışını, yine eşimle kız kardeşimin, Selânik'te bindikleri takside konuşurlarken şoförün, Türkçe, *"siz nerelisiniz, nereden geldiniz"* diye sorup sohbet edişiyse bizimkilerin şaşkınlıklarını unutamıyoruz.

Karaferye'de, Vasil'in aracılığıyla Anadolu'dan gelmiş, bizlere dostluk gösteren nice güzel insanla tanıştık. Kenti gezdik. Yerel bir tarihçi dost, 1922 sonrası Selânik ve çevresindeki yaşamı özetledi. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda, Nazi Almanyasının Yunanistan'ı işgali, yakıp yıkılan kentleri, kasabaları, yaşanan acıları, binlerce mübadilin yeni yurtlarını savunurken öldüklerini anlattı. Anadolu'da yaşanan "büyük felaket"ten sonra Yunanistan'da savaşların, acıların bitmediğini, Alman işgalinin acılarına Yunan İç Savaşı'nın acılarının eklendiğini aktardı. Resmi kurumlarda, örneğin Belediyelerde, nüfus müdürlüklerinde ailemizin izlerini içeren belge bulabilir miyiz diye sordukça, elinizde ne varsa, kendinizi şanslı sayın, mutlu olun yanıtlarını aldık. Bu gerçeikle, Ağustos'a (Naoussa) girdince bir kez daha yüzleştik.

Karaferye'de Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgedeki evlerin çoğu hâlâ kullanılıyor. Restore edilmiş kimi camilerin, devlet dairelerinin yanında Osmanlı'dan kalan Kadı Sicil Defterleri'nin korunduğu bir kütüphane - müze karşımıza çıktı. Osmanlı, savaşlarla, antlaşmalarla geri çekilirken devlet dairelerindeki belgelerin büyük bir bölümünü, İstanbul'a getirmiştir. Ancak 1912 yılında Selânik'in bir kurşun bile atılmadan Yunanlılara teslimi sürecinde bu bölgede yazılı epey belgenin kaldığını biliyoruz. Müze kütüphanesinin yöneticileri, Osmanlıca bildiğimi öğrenince, hemen dolaplardan koca koca defterleri önüme koydular. Osmanlı'nın hukuk dilinin okunup çözülmesinin özel bir uzmanlık gerektirdiğini, Osmanlıca bilmemin bir işe yaramayacağını, Türkçenin Osmanlıca içinde nasıl kaybolduğunu dilim döndüğünce anlatmaya çalıştım... Bayan müdür, *"sizden her gelen böyle söylüyor"* deyince de gülüştük!

Ağustos [Naoussa] Nahiyesine / İlçesine Gidişimiz

Ertesi günün sabahında, oğlumla Karaferye’den Ağustos’a gitmek üzere yola koyulduk. İlk hedef, Ağustos / Naoussa Belediyesi. Yine kendimizi tanıtır 1924’e değin bu kentte yaşayan atalarımızdan bir iz, yazılı bir belge bulabilir miyiz diye karşımıza çıkan belediye görevlisiyle konuşuyoruz. Karaferye’deki yerel tarihçi dost gibi olmasa da Belediye’deki gençten, kentin II. Dünya Savaşı’nda Alman işgalini yaşadığını, bombalanan kentin neredeyse tümüyle yandığını, nüfus, vergi, tapu vb. kayıt belgelerinin yok olduğunu, uzun dönem kimlik bilgilerini oluşturmada zorluklar yaşadıklarını, eski kentin dokusunun bütünüyle değiştiğini, belediye önündeki meydana sağlam kalan saat kulesinin dışında çok az eski evin kaldığını öğrendik. Saat kulesi gerçekten çok gösterişli. Alınışında, 1895 yılında hem Türkçe hem Yunanca yapılaş öyküsü yazılı.

Yunanistan’ın bağımsızlık yolunda, Osmanlı’ya başkaldırışı yıllarında, 1822’de, Ağustos’ta, bağımsızlık istekleriyle gerçekleştirilen bir isyan, Ağustos / Naoussa tarihinde önemli bir yer tutuyor! Kentte, kendilerini Arapista’ya [Arap Deresi] atarak intihar eden kadınlar anısına diki- len bir heykel dikkat çekiyor.

Babaannemin ve büyük amcamın anlattıklarından kasabanın ortasından geçen, deli dolu akan Arap Deresi’ni gezdik. Bir Arap Deresi de Karaferye’de karşımıza çıktı. Haritalarda, yol / yer tabelalarında Latin harfleriyle “Arap Deresi” yazılı. Bizim gibi Yunanistan da yıllardır Osmanlı’nın izlerini silmek için büyük bir uğraş veriyor. Bu iş o kadar kolay değil, 500-600 yılın izleri hemen silinmiyor...

Ağustos / Naoussa, ülkemizde bugün pek bilinmiyor, ancak Balkanların en büyük kayak merkezi Ağustos’ta. Yine Ağustos, Aristoteles Okulu’yla bütün dünyada biliniyor. Makedonya devletinin kurucusu Kral Filip, oğlu İskender’e ders vermesi için ünlü filozof Aristoteles’i öğretmen olarak seçer. Ağustos’ta,

Arap Deresi'nin bir ucunda, kayalıklardaki mağara odalarıyla bilinen Aristoteles Okulu'nda, prens İskender'e Aristo ders verir. Bu okulun hemen bitişiğinde bugün Aristo Müzesi var!

Ağustos'ta küçük, şirin, eski bir evi, etnografya müzesi olarak düzenlemişler. Müzeyi gezdik, Anadolu insanımızın kullandığı benzerlikteki giyim kuşamdan dokuma tezgâhlarına, dönemin silahlarından mutfak araç gereçlerine, içini donatmışlar. Kuzey Yunanistan, Ağustos ile Karaferye, kestane ağaçlarıyla, sebze ve meyve bahçeleriyle kuşatılmış. Bu bölge Yunanistan'ın tam bir meyve ve sebze deposu. Doğal olarak da en yeşil bölgesi, yeşilliğiyle de çok güzel!

Sonuçta, Ağustos'ta, aile tarihimize ilişkin bir kâğıt parçası, bir belge bulamadan döndük! ... Bu eksikliğimizin en önemli nedeninin, eğitim, öğretim olanağından yoksun kalmış atalarımız olduğunu hepimiz biliyoruz!

Soy Adı Kâğıdı

Vilâyeti *Manisa* Mahalle veya köyü *Jenile*
 Kaza *Çarşamba* Sokak :
 Nahiyesi Ev numarası : *114*

Adı ve Soyadı	Babasının adı	Anasının adı	Doğum yeri	Doğum yılı	Mesleği	Evlili olup olmadığı
<i>Paşat</i>	<i>Paşat</i>	<i>Hamide</i>	<i>Hamide</i>	<i>1902</i>	<i>Çarşamba</i>	<i>evli</i> MUSA
<i>Mehdî</i>	<i>Paşat</i>	<i>Hamide</i>	<i>Hamide</i>	<i>1911</i>		
<i>Mehdî Kemal</i>	<i>Paşat</i>	<i>Hamide</i>	<i>Hamide</i>	<i>1911</i>		
<i>İzzet</i>				<i>1910</i>		

Yukarıda adları yazılı aile efradı *Paşat* soyadını almıştır. Nüfus kütüğüne yazılması için tasdik kalmadı.

Kaymakamlığınca

Yukarıda yazılı soy adını alacak taşıyacağı. Nüfus kütüğüne yazılmasını isterim.

1936

Paşat KATANIN *Jenile*
 Makamından
 Kâğıdına

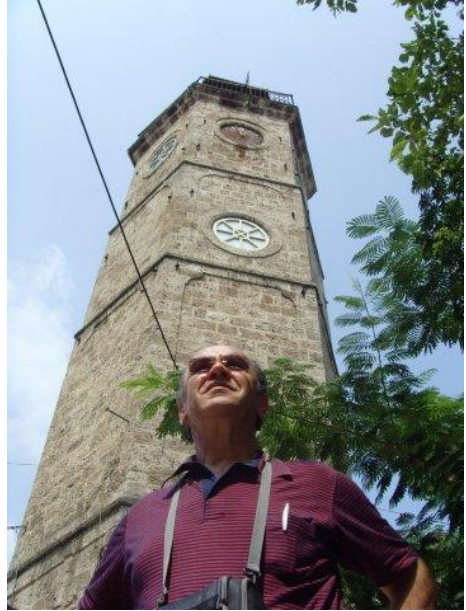
9131-9139
 25.5-111

Soy Adı Kâğıdı / 1936.

25.5.1936 tarihli “Soy Adı Kâğıdı” nı burada açıklamama gerek var mı? Evet var!... Turgutlu Belediyesi Başkanlığı’nın mührünü taşıyan Soy Adı Kâğıdı’nda, “Turgut kazasında, Yenice mahallesinde oturan”, babası Haydar, annesi Kamer olan, rûmî 1302 [1886] doğumlu dedem Nusret’in; babası Recep, annesi Hurşide olan, rûmî 1311(1895) doğumlu anneannem Merdiye’nin; rûmî 1341 [1925] doğumlu dayım Mustafa Kemal’in ve 1930 doğumlu annem Gültür’in Taşyürek soyadını aldıklarını öğreniyoruz. Aile reislerinin de Soyadı Yasası (1934) sonrasında, Valiliklere, Kaymakamlıklara Belediyelere, Nüfus Müdürlüklerine, Muhtarlıklara gönderilen örnek Soyadı listelerinden soyadlarını nasıl seçtiklerini ve bu belgeye sahip olduklarını düşünüyorum.

Ben bu belgeyi, 12-13 Mayıs 2006 yılında, Maltepe Üniversitesi’nde düzenlenen XX. Ulusal Dilbilim Kurultayı’nda, “Adlarımızda Soyadlarımızda Yaşayan Dil Devrimi”¹⁵ başlıklı bildirimde sunmuştum. Oldukça ilgi çeken bu belgeyi, Kurultay’a katılan dilbilimciler olsun, dinleyiciler olsun hiç kimse görmediğini belirtti. Bu belge, aile tarihimin, Soyadı Yasasıyla, Cumhuriyet yönetimiyle bütünlenen en önemli belgesi...

Değerli okurlar, can kardeşlerim, sizlere aktardıklarım, kurmaca bir öykü değil... Benim ailemin iki kanadından yaşanmış öykülerin belgeleri. Aile tarihimizin belgeleri olarak evimizde artık bir köşeyi süslüyorlar. Unutmayalım ki bu belgeler göç olgusu gerçeğinin somut kanıtları aynı zamanda. Sizlerden istediğim, bunu bir öneri olarak alın lütfen, aile büyüklerinize danışarak, sorup soruşturarak, onlardan kalan, hani eski dille “*evrak-ı metrûke*” denilen eski belgelerin, peşine düşün... Dedenizin babasını, ninenizin babaannesini öğrenmek için uğraş verin, biraz daha araştırıp karıştırın... Karşınıza tarihiniz çıkacak...

¹⁵ Efdal Sevinçli, “Adlarımızda Soyadlarımızda Yaşayan Dil Devrimi”, 12-13 Mayıs 2006 XX. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri (Maltepe Üniversitesi Yayınları 2008) 135-146.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Daire Başkanlığı Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi,

BCA.,130-16-13-2 / 558-1367-13.

Efdal Sevinçli Aile Arşivi

Telif Eserler

Adıyeke, Nühket ve Nuri Adıyeke. *Fethinden Kaybına Girit*. Babiali Kültür Yayıncılığı, 2006.

Adıyeke, Nühket ve Nuri Adıyeke. *Girit Nikâh Defteri (1916-1921) ve Girit'teki Aile Adları*. Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını, 2011.

Adıyeke, Nühket ve Nuri Adıyeke. *Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

Arı, Kemal. *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Aydın, Mahir. *Girit - Sarı Kitap*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Balta, Evangelia. *Nüfus Mübadelesi*, çev. M. Günay, A. Akşit ve M. Durmaz. İnkılâp Kitabevi, 2015.

Böke, Pelin. *İzmir 1919-1922 Tanıklıklar*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006.

Caunce, Stephen. *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, çev. B. Can ve A. Yalçınkaya. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.

Caune, Stephen. *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, çev. B. Bülent Can ve A. Yalçınkaya. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.

Clark, Bruce. *İki Kere Yabancı: Kitleli İnsan İhracı Modern Türkiye'yi ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?*, çev. M. Pekin. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Çağlayan, Savaş. "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi.", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, sayı 17 (2006): 67-91.

Çelik, Rüştü. *Kandiye Olayları / Girit'in Osmanlı Devletinden Kopuşu*. Kitap Yayınevi, 2012.

Danacıoğlu, Esra. *Geçmişin İzleri / Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Danacıoğlu, Esra. *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

- Ege'yi Geçerken / 1923 Türk -Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, der. Renée Hirschon, çev. M. Pekin ve E. Altınay. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Emgili, Fahriye. "Türk Yunan Nüfus Mübadelesi Hakkındaki Araştırmalara Bir Bakış." *Tarih ve Günce* 1, sayı 1 (2017): 29-54.
- Geçmişten Günümüze Göç*, 3 cilt. Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Hirschon, Renée. *Mübadele Çocukları*, çev. S. Çağlayan. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- İnliceliler, Nihan Demirhan. "1923 Yılından Bugüne Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Sosyal-Ekonomik Etkileri." Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2019.
- Kara, Melike. *Girit Kandiye'de Müslüman Cemaati (1913-1923)*. Kitap Yayınevi, 2008.
- Kocamemi, Fazıl Bülent. *Bir Türk Ailesinin 450 Yıllık Öyküsü*. Ötüken Yayınları, 2005.
- Kyvig, David E. ve M. A. Marty. *Yanıbaşımızdaki Tarih*, çev. N. Özsoy. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Livâ-i Resmo / Tahrir Defteri*, yay. haz. Evangelia Balta ve Mustafa Oğuz. TTK Yayınları, 2000.
- Mültecilik Haktır* (9 Eylül Gazetesi'nin 4 Ocak 2020 günlü, 40 sayfalık ücretsiz eki).
- Sediroğlu, Serdar Cem. "I. Balkan Savaşı'nın Doğu Harekât Alanında Osmanlı Şark Ordusu'nun Harp Tarihi Bağlamında Analizi." *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, sayı 17 (2019): 605-633.
- Sepetçioğlu, Tuncay Ercan. "İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?." *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 3 (2014): 49-84.
- Sevinçli, Efdal. "Adlarımızda Soyadlarımızda Yaşayan Dil Devrimi." 12-13 Mayıs 2006 XX. Uluslararası Dilbilim Kurultayı Bildirileri. Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Şenışık, Pınar. *Girit, Siyaset ve İsyan(1895-1898)*. Kitap Yayınevi, 2014.
- Tevfik, İhsan. *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele / 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*. İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Unat, Nermin Abadan. *Bitmeyen Göç*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Yalçın, Cemal. *Göç Sosyolojisi*. Anı Yayınları, 2004.
- Yalçın, Kemal. *Emanet Çeyiz*. Doğan Kitap, 1999.
- Yavuz, Mustafa. *Demokratik İhtilâller Çağında Girit*. Belge Yayınları, 2017.
- Yeniden Kurulan Yaşamlar /1923 Türk -Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, der. Müfide Pekin. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

İnternet Kaynakları

<http://www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesele-akinlar-409-558-559>.